

"بیلی یورد" سۆزو و چئشیدلی فیکیرلر

تایماز خدایی

"بیلی یورد" (Biliyurd) سۆزو سون زامانلاردا اؤیرنجیلر و باشقا بیلیم آداملاری آراسیندا یایغین لاشماغا اوز قویان سۆز و دئیم لردن بیریدیر. بو سۆز فارسجا "دانشگاه" (و قدیم لرده دارالفنون)، عربجه ده "مدرسة العالیه" و لاتین دیل لرده "ونیورسیتته" (university) اولاراق یوکسک بیلیم اؤیرنیم مرکزلی اوچون ایشلدیلیمکده دیر. بیزیم دیلده ایسه بو آنلامی ایفاده ائتمک اوچون ایندییه کیمی بعضی کلمه و ایصطیلاح لار ایشلک اولموشدور. او بؤلومدن عالی مکتب، اونیورسیتته، دانشگاه و... . آنجاق بو کلمه لرین کؤکو تورکجه دئیل، باشقا دیل لردن آیینمیشدیر.

بیر دیلده سۆز تۇرتمه و کوتله دیلینه یئرتمک ایشی او دیلده آکادمی و دیل قوروملاری نین اوزرینه دوشور. آنجاق اؤلکه میزده تورک دیلی اوچون هله بئله بیر مرکزین اولماسی، ایشی داها دا چتین لشدیریر. بئله بیر حالدا گۆره سن نه ائتمه لی بیک؟ دیلیمیزین قورولوشونا اویمایان و اونون گۆزلیگی پوزان یابانجی سۆزلردن ایستیفاده ائتمه لی، یوخسا اؤز دیلیمیزین قابیلیت لریندن فایدالانمالی بیق می؟ البته کی، ایکینجی ایشی گۆرمک داها دا منطیقلی دیر. تورک دیلی دونیانین ان چوخ دانشیلان و گئنیش بؤلگه ده یاییلان دیل لریندن دیر. بو دیلین چئشیدلی قوللاری و هر قولون ایسه تورلو لهجه لری واردیر. بو دا بیزیم اوچون بیر ایمتیاز سایبلا بیلر. دئمک دیلیمیزه یئنی سۆزلر داخل ائتمک ایسته دیکده بیرینجی آدیما تورکجه نین چئشیدلی قوللارینا باش وورماق گرکی دیر. اؤرنک اولاراق بیر زامان هامی "طیاره" و "طیاره مئیدانی" کیمی سۆزلر ایشلیدیردی. آنجاق سونرالار "هواپیما" و "فرودگاه" سۆزلری اونلارین یئرینه اوتوردو. بو کیمی سۆزلر فارس دیلی اوچون اویغون اولسادا تورک دیلینه اصلاً اویمایب و بو دیلی عئیبه جر حالا سالیر. بونا گۆره ده کلمه نین تورکجه قارشیلیغینی تاپیب ایشلتمک گرکی دیر.

بورادا بیرینجی آدیما تورکجه نین چئشیدلی قوللارینا باش وورمالی بیق. اؤرنک اوچون، آنا دولو تورکجه سینده ایشلیدیلن "اچاق" سۆزو "هواپیما" سۆزوندن داها آرتیق دیلیمیزین مورفولوژی سینه اویماقدا دیر. بیلدیگینیز کیمی بیر سۆزون آردینجا چئشیدلی سۆزلر اورتایا چیخیر. "اچاق" سۆزو ایله ایلگی لی "اچاق مئیدانی"، "اچاقچی"، "یولجو اچاغی" (یا مینیک اچاغی)، "ساواش اچاغی"، "قیرجی اچاق"، "یوک اچاغی"، "تارلا اچاغی"، "اچاق سووان" و بو کیمی بیر چوخ سۆزلر تۆره نیر. دئمک بیر کلمه نی دیلیمیزه داخل ائتمکله اونونلا ایلگی لی بیر چوخ سۆز ده دیلیمیزه گئچیر و اونو زنگین لشدیریر. آنجاق بو سۆزو قبول ائتمه سک، اوستده کی سۆزلرین یئرینه "فرودگاه"، "خلبان"، "هواپیما مسافربری"، "هواپیما جنگی"، "هواپیما شکاری"، "هواپیما باری"، "هواپیما سم پاشی"، "ضد هوایی"، کیمی دیلیمیزه اویمایان سۆزلری ده ایشلتملی اولاجاغیق.

بو قونودا باشقا اؤرنکلر ده گۆستریمک اولار، چین تورکلری نین هلیکوپتر یئرینه ایشلندیکلری "دیک اچان" سۆزو، اؤزبک لرین "دانشگاه" یئرینه قوللانیدیلاری "بیلی یورد" سۆزو، آنا دولودا "کامپیوتر" یئرینه ایشلیدیلن "بیلگی سایار" سۆزو، آذربایجان

جومهورلوغوندا "جارو برقی" یئرینه ایشلنن "توز سوران" و "میوه فیشار" یئرینه "شیره چکن" سۆزلری و باشقا بو کیمی سۆزلر، دیلیمیزه داها یاخین و دوغما سۆزلردیر.

دئمه لی دیلیمیزی عئیهه جر ائدن یاد سۆزلرین یئرینه دوغما تورک سۆزلریمیزی ایشلتسک داها او یغون و داها یئرلی اولاجاقدیر. دیلیمیزده یایغین اولان آشاغیداکی سۆزلره دیقت ائدین: آب گرمکن، جارو برقی، ناخن گیر، یخچال فریزر، دانشکده، دانشگاه، پژوهشگاه، پالایشگاه، آرایشگاه، زایشگاه، استخر، آزمایشگاه، خوابگاه، فروشگاه و مدرسه. بو سۆزلرین یئرینه آشاغیداکی سۆزلری ایشلتسک یاخشی و او یغون اولمازمی؟:

سو قیزدیران، توز سوران، دیرناق قیران، سو بودوجو، دوندوروجو، بیلیم ائوی، بیلی یورد، آراشدیرما مرکزی، نفت آیرما، بزک ائوی، دوغوم ائوی، گؤل (یا چیمرلیک)، سیناق اوتاغی، یاتاق خانا، ساتاق خانا و اوخول و... دئمک بو یوللا باشقا تورکلرین تجروبه لریندن ایستیفاده ائده جک و اؤز دیلیمیزی زنگین لشدیره جگیک.

آنچاق "بیلی یورد" سۆزونه گلینجه، دئمه لی یم کی، بو سۆز سون واختلار آغیزلارا دوشموش و اؤیرنجی لر و باشقا تحصیللی شخصلر طرفیندن ایشلیدلمکده دیر. دنیا و ایرانین مطبوعات تاریخینده بیرینجی دؤنه اولاراق تورک اؤیرنجیلرین نشر ائتدیگری اللی دن آرتیق اؤیرنجی سل درگیلرین بیر چوخوندا "بیلی یورد" سۆزو ایشلیدلمکده دیر. بورادا بیز بو سۆزو دیلچی لیک باخیمدان آراشدیراجاق و بو حاقدا باشقا فیکرلری اینجه لهیه جگیک.

دیلچی لیک باخیمیندان "بیلی یورد" یا "بیلی یوردو" سۆزو ایکی سۆزون بیرلشمه سیندن تۇرنمیش بیر بیرلشیک یا مورکب سۆزدور. "بیلی" و "یورد" سۆزلری.

بو سۆزون ایلک قیسمی بیلیم کؤکوندن دوزلمیش بیر آدیر. بیلدیگینیز کیمی دیلیمیزده ائیلیم (فعل) دن آد دوزلدن اکلردن بیر (ö, ü, u, ü, -i, -ı) اکی دیر. اؤرنک اولاراق "یازماق"، "اؤلمک"، "دوغماق" و "باتماق" کؤکلریندن "یازی" (yazı)، "اؤل" (ölü)، "دوغو" (doğu) و "باتی" (batı) کیمی آدلار تۇرنمیش و دیلیمیزده ایشلیدیلیر. بو اک اسکی تورکجه ده (-iq, -ik, -uq, -ük) شکلینده ایشلک اولموشدور. آنچاق گئتدیگجه بو اک اینجه لشمه رک سون اونسوز حرف لری (q, k) دوشموشدور. دئمک "سوروک" (sürük) سۆزو "سورو" (sürü)، "اؤلوک" (ölük) سۆزو "اؤل" (ölü)، "قاتیق" (qatıq) سۆزو "قاتی" (qatı) و... اولموشدور.

ائله بو اساسدا "بیلیم" (bilik) سۆزونون ده "بیلی" (bili) سۆزونه چئویریمله سی منطیقلی گؤرونور. بیلیم سۆزونون علم و بیلیم یئرینه ایشلیدلمه سی چوخ اسکی زامانلار قاییدیر. گؤی تورک داش یازیلاریندا "یوسیف خاص حاجیب" ین قوتادغو بیلیم آدلی کیتابیندا و باشقا یئرلرده "بیلیم" سۆزو "علم" معناسیندا گئتمیشدیر. "بیلی" سۆزو ایسه "بیلیم" سۆزونون قیسا فورماسی اولاراق "علم و بیلیم" آنلامینی داشیماقدادیر.

ایکینجی قیسیما گلینجه، "یورد" سۆزونون آنلامی دا هامی یا آیدین دیر. دئمک "بیلی یورد" (Biliyurd) یا "بیلی یوردو" سۆزبیرلشمه سی ایکینجی نوع تعیینی سۆزبیرلشمه سی اولاراق بیر بیرلشیک آدا چئوریلیمیش و یوکسک بیلیم و یا عیلم عالیه نین اؤیردیلن یئرینه وئریلن بیر آدیر.

البته بو سۆزون یئرینه باشقا اؤنریلر ده وئریلمیشدیر، اؤرنک اوچون "بیلیم یوردو"، "بیلیم اوجاغی"، "بیلیک اوجاغی"، "باش اوخول"، "اوست اوخول"، "یوکسک اوخول" و باشقا اؤنریلر. بو آدلارین هر بیرسی اؤز یئرینده ایستر آنلام و یا دیله یاتیملی لیک و گۆزلیک باخیمیندان سۆز قونوسو اولابیلر.

حتا ایکی یاخود ایکی دن چوخ سۆزجوکن بو آنلامی یئتیرمک اوچون ایستیفاده ائتمک اولار. آنجاق بو آرادا "بیلی یورد" سۆزو داها چوخ سۆیلیر و اؤیرنجیلر طرفیندن بگه نیله رک ایشلدیلیر. هر حالدا بو سۆزو سئومه ینلر بئله واردیر. "بیلی یورد" سۆزونه قارشى چیخانلار اونون بیلم سل باخیمیندان یانلیش اولدوغونو و هئچ بیر یئرده ایشلدیلمه مه سینى وورغولاییر، هر یئرده، رسمی و غنیر رسمی چیخیشلاریندا بو سۆزو (و داها دوغروسو بو سۆزو ایشلدنلری) تنقید آتشینه توتورلار. بو تنقیدلرین آراسیندا بیرى داها چوخ جلب ائدیجی ایدی. سون وخت لار گئچیریلن ایکنجی تورک دیلی اورتوقرافی سمیناریندا بو تنقیدچیلرین بیرسی "بیلی یورد" سۆزونه و بو سۆزو ایشلدنلره یوروش ائده رک بو سۆزو اوزدن ایراق "اؤردک یوردو" اولاراق معنالاندیردی و بئله لیکله کوتله نی بو کلمه نی ایشلمکدن چکیندیرمگه چالیشدی. کئشگه بو کیمی (ساوادلی لار؟!) اؤز تخصص لرینده چالیشاراق بو کیمی ایشلری دیل اوزمانلارینا بوراخسینلار.

دونیانین یایغین دیلرینده، او بؤلومدن اینگیلیزجه ده بیر نئچه سوزون ایلك حرف لرینی بیربیرینه قاتماقلا یئنی آنلاملی سۆزلر توره دیلیر. اؤرنک اوچون "مئکانیک" و "الکترونیک" سۆزلریندن "مئکاترونیک" سۆزو ویا "الکترونیک" و "رود" (rod=میل) سۆزلریندن "الکتروود" سۆزو و مینلر بو کیمی اؤرنک لر توره دلیر و قوللانیلیر. تورکجه نین قابیلیت لری بو ایشه ایمکان وئریسه ندن بو ایشی یاپمایالیق؟ "بیلی یورد" سۆزونه گلینجه توتالیم کی بو سۆز ایکی سۆزودن (بیلیک و یورد) توره میش بیر ایختیصار سۆزدور.

نه ایسه یوخاریدا دا آچیقلادیغیم کیمی بو سۆزون هئچ بیر بیلم سل و علمی یانلیش لیغی یوخدور. هابئله بورادا خاطرلایتمالی یام کی، بو سۆزو اؤزونه چیخانلار بئله واردیر. آنجاق بو سۆزو بیر شخصله باغلاماق دوغرو اولای بیلیمز. اولای بیلیمز کی بو شخصلر باشقا سۆزلر ده دؤزلتمیش لر آنجاق او سۆزلری اؤزلریندن باشقا کیمسه ایشلمه میشدیر. اؤنملی شئی بو سۆزلرین ساوادلیلار و یا بیلی یوردلار طرفیندن بگه نیلمه سی و ایشلدیلمه سی و سونرا عومومی لشمه سی دیر. هر حالدا "بیلی یورد" سۆزونون علمی باخیمیندان یانلیش لیغی گرچک لشمه ده، بو سۆزو بیر موصطلح و یایغین یانلیش اولاراق دؤز بیلیب ایشلمگیمیز، باشقا یابانجی کلمه لرین ایشلدیلمه سیندن داها یاخشى و یئرلی اولاردی.

بورادا بیر گرچگین گرک لیگی داها آرتیق اوزه چیخیر. دیلیمیز اوچون قانون وئریجی و صلاحیتلی بیر قوروم، آکادئمیانین یا مرکزین یارادیلماسی یقین بو کیمی دیل سورون لاریمیزی چؤزه بیله جکدیر.